

Een zeldzame houtsculptuur

door J. LEEUWENBERG

Onlangs kon van de Amsterdamse kunsthandel een groep verworven worden, die zowel door de voorstelling als door de stijl een geheel eigen plaats onder de Nederlandse beeldhouwwerken inneemt. De groep, die uit Engeland afkomstig is, werd als Noord-Nederlands werk beschouwd. Bij nadere bestudering bleek echter, dat dit moeilijk te handhaven was. Het betreft hier een vrijwel alleenstaand geval, dat om enige toelichting vraagt.

Het stuk, dat het Offer van Abraham voorstelt (afb. 2), is samengesteld uit drie afzonderlijke delen, Abraham en Isaac, het brandende altaar en een langgerekte elipsvormige basis, waarvan de achterzijde afgezaagd lijkt te zijn.

Het beeldhouwwerk, dat vrijwel rond plastisch is opgevat, doet denken aan hoogrelief. Men kan hieruit opmaken, evenals uit de platte achterzijde van de basis, dat de groep tegen een achtergrond heeft gestaan en waarschijnlijk uit een retabel afkomstig is. Het geheel is van eikenhout, dat gepolychromeerd is en hier en daar verguld. De hoogte bedraagt 67 cm.

Wijdbeens staat, driekwart naar links, de langgerekte figuur van Abraham boven een takkenbos schuin achter Isaac, die tussen hem en het altaar ligt neergeknield. Zijn bovenlichaam is een halve slag gedraaid ten opzichte van de stand van de benen. Een korte tunica met opgeplooide mouwen en ronde hals rijkt hem tot boven de knieën. De benen zijn gehuld in een nauwsluitende broek met korte pijpen. Voor hem, iets voorover, buigt zich Isaac, gezonken op de rechterknie, de armen over elkaar geslagen met het gezicht terzijde naar de beschouwer gericht. Hij draagt een lang wit hemd, dat in het midden is opgeschort, heeft het bovenlichaam ontbloot en is geblinddoekt. Voor Isaac, iets naar achteren staat een geprofileerd 'stenen' altaar, waarop een brandende takkenbos. Het ram ligt met saamgebonden poten voor het altaar. De oneffen, als uit rotsblokken gevormde basis duidt de bergtop aan, waarop het voorval plaats had. De aanzwevende engel, waarvan de vingers nog aan Abraham's pols zichtbaar zijn en het zwaard gingen helaas verloren.

Al schijnen er op het eerste gezicht overeenkomsten met de schilderijen van Scorel, Cornelis Antonisz. en Maerten van Heemskerck te bestaan, dan wijzen toch bij nadere bestudering het costuum, de klassieke tunica en de opgebonden mouwen, en de enigszins gemaniëreerde stijl op een andere herkomst.

Bij het zoeken naar een juistere localisering van de groep bleken twee vierhoekige ruiten (afb. 1 en 3) en een zestal glasrondjes in het Rijksmuseum tot een meer omlinjnde identificatie te kunnen leiden. De eerste twee worden in 't algemeen direct met Pieter Coecke van Aelst in verbinding gebracht,¹ de zes rondjes meer als navolgingen van zijn tekeningen beschouwd. De twee ruiten en de groep vertonen dezelfde stijl, ook dezelfde geest spreekt eruit, een gesteldheid, die men niet aantreft bij tijdgenoten zoals Frans Floris, Lambert van Noort, Heemskerck of Jan Swart. Vergelijkt men de langgerekte mannenfiguur met de mantel om het middel links op de ruit met de

¹) Aldus b.v. M. J. Friedländer, *Alt Niederl. Malerei XII* (1935) p. 60.

Afb. 1. Glasruut, Pieter Coecke van Aelst, Mozes op de berg Sinai

Afb. 2. Offer van Isaac, Zuid Nederlands, omstreeks 1540

Afb. 3. *Glasruit*, Pieter Coecke van Aelst, Maria met het Kind

gebeeldhouwde Abraham, dan treffen een verwant gezichtstype en lichaamsbouw. Het zijn niet alleen de ogen, neus, snor, baard en muts, maar ook een zekere uitdrukking van loomheid, die beide figuren eigen is. Ook de stand van de voeten en de doorgezakte knieën zijn zowel bij de plastiek als op het glas overeenkomstig. Opvallend zijn de slappe, zacht ondulerende plooien van Isaac's hemd. Deze herinneren nog enigszins aan het Gotische tijdperk, maar zijn in hun groepering toch weer geheel van de toen heersende formules van rangschikken losgeraakt. Men vindt ze op de ruitjes terug; zowel in de klederen der figuren als in de gordijnen van de troon van Maria. Een op de afbeelding minder naar voren komende stijl-overeenkomst is te vinden in het meisjesachtige kopje van Isaac en de vrouwenkoppen op de grote ruiten, zowel als op enkele van de rondjes. Het zijn niet slechts de haarlokken en de spleetogen, die deze koppen typeren, maar vooral de hoofdbouw, de grote schedel met breed voorhoofd tegenover een kleine kin. Dit type hoofden is karakteristiek voor het werk van Pieter Coecke van Aelst. Bij de geblinddoekte Isaac zijn deze kenmerken ook zonder twijfel aanwezig.

Van deze in 1502 geboren schilder, die aanvankelijk in Antwerpen en later te Brussel werkte, waar hij in 1550 stierf, is de stijl dank zij een aantal gesigeneerde tekeningen bekend. Men weet bovendien, dat dat hij als ontwerper van houtsnedes, wand-

tapijten en glasramen, zowel als op architectonisch gebied werkzaam was. Voorts heeft hij zich met beeldhouwwerk bezig gehouden. Een groot beeld, dat door Pieter Coecke zelf in prent werd gebracht, de Reus van Antwerpen, wordt hem, hiermede vasthoudend aan een oude traditie, toegeschreven.¹ Het werd herhaaldelijk geres- taureerd en aan de nieuwe stijlmode aangepast, waardoor het thans niet mogelijk is het als uitgangspunt voor een vergelijking te gebruiken. Ook bij twee schoorstenen, afkomstig uit het huis Moelenere, waarvan het beeldhouwwerk een geheel andere vormgeving vertoont, wordt zijn naam genoemd. Zij moeten na 1549 zijn ontstaan en kunnen, daar het reliëfs zijn, moeilijk met ons beeldhouwwerk vergeleken worden.² De groep van Abraham en Isaac staat op de drempel tussen twee stijlperioden. De beeldsnijder is nog door traditie gebonden, maar in zijn beeldhouwwerk komen nieuwe elementen naar voren. Dit valt op bij de keuze en de behandeling van het onderwerp en bij het gebruiken van een costuumdetail als de tunica. De verwantschap met het werk van Pieter Coecke, zowel met zijn glasramen als met zijn houtsneden, die naar aanleiding van zijn reis naar Turkije in 1533 gemaakt werden (afb. 4), geven aanleiding de groep omstreeks 1540 te dateren. Deze groep is voorlopig een geïsoleerd geval. Zij werpt licht op een nog onbekend aspect van de Antwerpse beeldhouwkunst, voortkomende uit het atelier van Pieter Coecke en zijn omgeving. Vandaar dat zij hier onder de algemene aandacht gebracht wordt.

¹) Op het voetstuk van de Reus staat heden nog de volgende inscriptie: Pet. van Aelst, pict. imp. Carol V fect 1534. ²) A. Corbet, Pieter Coecke, 1950.

Afb. 4. Pieter Coecke van Aelst, *Fragment uit de 'Turkenserie'*, 1553 (houtsnede)